

โครงสร้างภาพและการเล่าเรื่อง: ศิลปะส่องสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรม
พุทธประวัติเรื่องปฐมสมโพธิกถากับจิตรกรรมฝาผนัง
วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

PAINTING STRUCTURE AND NARRATIVE: ARTS LIGHTING THE
RELATION BETWEEN THE BIOGRAPHY OF THE BUDDHA
“PATHOMSOMBODHIKATHA” AND MURAL PAINTING
OF WAT HONG RATTANARAM RATCHAWORAWIHAN

¹สมบัติ สมศรีพลอย

¹Sombut Somsriploy

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ประเทศไทย
Bansomdejchaopraya Rajabhat University, Thailand.

som5355150@gmail.com

Received: January 15, 2022; Revised: February 23, 2023; Accepted :April 16, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างภาพและการเล่าเรื่องที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมพุทธประวัติ เรื่องปฐมสมโพธิกถากับจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร โดยใช้แนวคิดโครงสร้างภาพและการเล่าเรื่อง วิเคราะห์หัวข้อปฐมสมโพธิกถา 2 ประการ ได้แก่ คัพพานิกขณปริวรรตและมารวิชัยปริวรรต และภาพจิตรกรรม จำนวน 2 ช่องภาพ ได้แก่ ภาพตอนประสูติและผจญมาร ผลการวิจัยพบว่า โครงสร้างภาพจิตรกรรม ตอน ประสูติ เป็นภาพที่มีหลายเหตุการณ์ แบ่งออกเป็น“ส่วนประธาน” คือ ภาพพระนางสิริมหามายาประสูติพระกุมารและพระกุมารทรงพระดำเนิน 7 ก้าวบนดอกบัว“ส่วนรอง” คือ ภาพวิมาน พระโพธิสัตว์ ภาพกระบวนเสด็จของพระนางสิริมหามายา และภาพพระพรหมและเหล่าเทวดามาสาธุการ ส่วนโครงสร้างภาพ ตอน ผจญมาร เป็นภาพเหตุการณ์เดียว“ส่วนประธาน” เป็นภาพพระโพธิสัตว์ประทับอยู่บนรัตนบัลลังก์ พระแม่ธรณีบีบมวยผม “ส่วนรอง” เป็นภาพขนานด้านขวา พญามารยกกองทัพมาผจญพระโพธิสัตว์ ส่วนภาพขนานด้านซ้าย สายน้ำจากผมแม่พระธรณีท่วมกองทัพมารพ่ายแพ้ไป โครงสร้างภาพกับการเล่าเรื่องมีองค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน ดังนี้ 1) ตัวละคร ปฐมโพธิ

¹นาวาอากาศโท อาจารย์ ดร. สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยและสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

กลางจะปรากฏชื่อตัวละคร สถานที่ ไว้อย่างชัดเจน แต่ในภาพไม่สามารถระบุได้ 2) โครงเรื่อง ปฐมโพธิกาและภาพจิตรกรรมจะเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่างๆ เป็นลำดับ 3) แก่นเรื่องหลักปรากฏใน ตอน ผจญมารทั้งปฐมสมโพธิกาและภาพจิตรกรรม คือ ธรรมะชนะอธรรม 4) ช่วงเวลา/สถานที่/ฉาก ปฐมสมโพธิกาจะระบุหรือพรรณนาไว้อย่างละเอียด แต่ภาพจิตรกรรมมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถบอกช่วงเวลาหรือชื่อสถานที่ได้ ส่วนฉากสามารถสื่อความให้รับรู้ได้ว่าเป็นเหตุการณ์ใด 5) เครื่องแต่งกาย/พาหนะ/อาวุธ ตอนผจญมาร ปฐมสมโพธิกาใช้ถ้อยคำพรรณนา กองทัพมารไว้อย่างละเอียด ส่วนภาพจิตรกรรมเขียนให้เห็นถึงสิ่งดังกล่าวไว้พอสังเขป และ 6) ปมขัดแย้ง ทั้งปฐมสมโพธิกาและภาพจิตรกรรมปรากฏตรงกันในตอน ผจญมาร เป็นความขัดแย้งระหว่างพระโพธิสัตว์กับพญามาร อย่างไรก็ตาม ปฐมสมโพธิกาเป็นการเล่าเรื่องพุทธประวัติด้วยถ้อยคำที่ส่งอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์โครงสร้างภาพและเนื้อหาในการเล่าเรื่องพุทธประวัติด้วยภาพจิตรกรรมของวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร เป็นความสัมพันธ์ที่เรียกว่า “ศิลปะสองทางแก่กัน” นับเป็นการประกอบสร้างความหมายของวรรณศิลป์ที่ส่องทางสู่ทัศนศิลป์ ทำให้เกิดบทบาทความสัมพันธ์ของศิลปะในฐานะที่เป็นการเล่าเรื่องเพื่อรับใช้ศาสนาในการเผยแผ่พุทธประวัติและยังผลไปสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารอีกทางหนึ่ง

คำสำคัญ: โครงสร้างภาพ, การเล่าเรื่อง, จิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร, ปฐมสมโพธิกา,

Abstract

This article aims to study the painting structure and narrative which shows the relation between Pathomsombodhikatha, the biography of the Buddha, and the mural painting of Wat Hong Rattanaram Ratchaworawihan by using the concept of painting structure and narrative and analyzing two episodes of Pathomsombodhikatha, Gabbhā nikakhamanapariwatta (the royal pregnancy) and Mā rawichayapariwatta (the victory over Mā ra), and two frames of mural painting, the painting of giving birth and confrontation with Mā ra. The result shows that the mural painting structure of giving birth episode has a lot of incidents sorted as the “main part”, the painting of Sirimahā māyā delivered the son (Bodhisatta) and the son took seven steps on divine lotus flowers, and the “supporting part”, the painting of the Bodhisatta’s Pavilion, the royal procession of Sirimahā māyā and brāhmas and celestial beings gathering to pay homage. The confrontation with Mā ra episode has only one incident painting. The “main part” is the painting of Bodhisatta sitting on the Throne with the Mother Earth wringing her locks to let out the torrents of water. The “supporting part” on the right side is the painting of Mā ra’s troops confronting Bodhisatta and the left side is the painting of the torrents of water from Mother Earth’s locks being flooded the whole Mā ra’s troops and defeated them. The painting structure and the narrative have related components as

follows; 1) Character: the names and places of characters are obviously appeared in Pathomsombodhikatha unlike in painting where they cannot be identified, 2) Plot: the incidents in both Pathomsombodhikatha and painting were linked chronically, 3) Theme: the theme appearing in confrontation with Māra episode both in Pathomsombodhikatha and the painting is the good has won as it always does, 4) Time/Place/Setting: in Pathomsombodhikatha, time, place and setting are elaborately described unlike the painting with its limitation, the time and place cannot be identified but the setting can be expressed to indicate the incident, 5) Attire/ Vehicle/ Weapon: the confrontation with Māra episode in Pathomsombodhikatha narrated the Māra's troops elaborately while it was concisely depicted in the painting, 6) Conflict: the conflict in confrontation with Māra episode of both Pathomsombodhikatha and painting is the conflict between Bodhisatta and Māra. In conclusion, Pathomsombodhikatha is the narrative of the biography of the Buddha with words impacting the creation of the painting structure and content of the biography of the Buddha narrative through the mural painting of Wat Hong Rattanaram Ratchaworawihan. It is the relation called "arts light the way to one another". It is considered to be the meaning construction of literary arts lighting the way to visual art which creates the role of relation of arts in the way of narrative serving religion as helping to spread the biography of the Buddha and expanding the impact to the cultural tourism of Wat Hong Rattanaram Ratchaworawihan.

Keywords : Painting structure, Narrative, Mural Painting of Wat Hong Rattanaram Ratchaworawihan, Pathomsombodhikatha

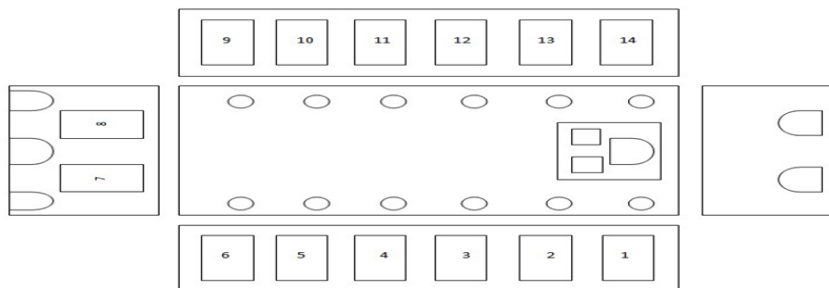
บทนำ

วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อว่า วัดเจ้าสัวหง ตามชื่อของเศรษฐีจีนผู้สร้างวัด ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนถึงรัชกาลที่ 4 พระราชทานนามว่า วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2551:231) พระอุโบสถของวัดมีขนาดใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของฝั่งธนบุรี ประตูด้านนอกมีลวดลายปูนปั้นรูปหงส์และดอกไม้ ด้านในเป็นลวดลายสีแบบจีนปนฝรั่ง หน้าต่างด้านนอกกระຈกสีน้ำเงินประดับลวดลายดอกไม้ปูนปั้นสีทองติดลูกกรงตัดรูปหงส์สวยงามมาก พระประธานเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะในสมัยอยุธยา ผนังในพระอุโบสถโดยรอบมีภาพจิตรกรรมฝาผนังบนแผ่นผ้าใบ เรื่องราวประวัติของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน (พวงหรีดดิจิทัล, 2563)

ภาพจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าว เป็นภาพที่เขียนขึ้นใหม่ราวปีพุทธศักราช 2541-2545 เนื่องจากภาพบนฝาผนังของเดิมสันนิษฐานว่าเขียนในสมัยรัชกาลที่ 3 เกิดชำรุดเกินจะเขียนซ่อม พระเทพรัตนโมลี (ชูศักดิ์ ธรรมทินโน) เจ้าอาวาสสมัยนั้น และคุณประสงค์ สุขุม (หลานเจ้าพระยา

ยมราช (ปั่น สุขุม)) ผู้อุปถัมภ์วัดตามสายตระกูล ได้ดำริซ่อมภาพจิตรกรรมพระอุโบสถ จึงได้ว่าจ้างช่างกรมศิลปากรวาดภาพจิตรกรรมขึ้นมาใหม่ ในการครั้งนี้ไม่ได้เขียนภาพบนฝาผนังเหมือนเดิม แต่กรมศิลปากรอนุญาตให้กะเทาะฝาผนังออกและเขียนภาพลงบนผืนผ้าแล้วนำมาติดแทน โดยรายละเอียดของภาพยังคงเรื่องราวตัวละคร เหตุการณ์ และโครงสร้างภาพเหมือนเดิมแทบทุกประการ (พระครูสุพัฒน์ สุตธรรมและพระมหาศกกีพงษ์ มหาวิโร, 2565)

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารได้นำมาเขียนเป็นเรื่องราวอยู่ในพระอุโบสถตรงช่องว่างระหว่างประตูและหน้าต่าง โดยมีการลำดับภาพและเนื้อความตามตำแหน่งที่ตั้ง ดังนี้ ภาพจิตรกรรมระหว่าง ช่องหน้าต่าง 2 ข้าง ข้างละ 6 ช่อง ประกอบด้วย ช่องหน้าต่างที่ 1 การประสูติ, ช่องหน้าต่างที่ 2 พุทธทำนาย, ช่องหน้าต่างที่ 3 ความเบื่อหน่าย เสด็จออกจากวัง, ช่องหน้าต่างที่ 4 มหาภิเนษกรรม, ช่องหน้าต่างที่ 5 การบำเพ็ญทุกขกิริยา, ช่องหน้าต่างที่ 6 นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส, ช่องหน้าต่างที่ 9 ปฐมเทศนา, ช่องหน้าต่างที่ 10 การแสดงพระธรรมเทศนา, ช่องหน้าต่างที่ 11 โปรดพระเจ้าพิมพิสาร, ช่องหน้าต่างที่ 12 ปางเสวยมุกตสุข, ช่องหน้าต่างที่ 13 โปรดพุทธมารดา และช่องหน้าต่างที่ 14 เสด็จปรินิพพานและภาพจิตรกรรมระหว่างช่องประตู 2 ช่อง ประกอบด้วย ช่องประตูที่ 7 การผจญมาร และช่องประตูที่ 8 เสวยมุกตสุข ดังแผนผังต่อไปนี้

ภาพแผนผังที่ 1 : ภาพแผนผังการแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

บทความนี้จึงไม่ได้กล่าวถึงความวิจิตรงดงามหรือความเก่าของภาพจิตรกรรม แต่จะมุ่งประเด็นศึกษาโครงสร้างภาพและการเล่าเรื่องเหตุการณ์พุทธประวัติในภาพจิตรกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งจะใช้เส้น สี น้ำหนัก รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว เป็นสุนทรียวัตถุนำมาจัดระเบียบโครงสร้างภาพให้เกิดการประสานโดดเด่นด้านทัศนศิลป์ โดยจะเปรียบเทียบให้เห็นความต่างและสอดคล้องกันกับการเล่าเรื่องวรรณกรรม เรื่อง ปฐมสมโพธิกถา ซึ่งเป็นการเล่าเรื่องโดยใช้ตัวอักษรหรือถ้อยคำเป็นสุนทรียวัตถุเรียงร้อยถ่ายทอดเรื่องราวพุทธประวัติอย่างไพเราะเพราะพริ้งให้เกิดความงามด้านวรรณศิลป์ อันเป็นบรรยากาศของ “ศิลปะสองทางให้แก่กัน”

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาโครงสร้างภาพและการเล่าเรื่องที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมพุทธประวัติ เรื่องปฐมสมโพธิกับจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งศึกษาศึกษาโครงสร้างภาพและการเล่าเรื่องที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมพุทธประวัติ เรื่องปฐมสมโพธิกับจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ได้ดำเนินการศึกษาตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารข้อมูลเนื้อหาเหตุการณ์พุทธประวัติในวรรณกรรมปฐมสมโพธิ ฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จำนวน 29 ประการ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาพจิตรกรรมฝาผนังอย่างละเอียด
2. ศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารอย่างละเอียดทั้งเหตุการณ์พุทธประวัติและโครงสร้างภาพเพื่อบอกเล่าเหตุการณ์พุทธประวัติ
3. ศึกษาแนวคิดเรื่องโครงสร้างภาพ และแนวคิดการเล่าเรื่อง เพื่อนำมาใช้วิเคราะห์ภาพเหตุการณ์ในจิตรกรรมฝาผนังเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในวรรณกรรมเรื่อง ปฐมสมโพธิ ฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
4. ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับ ข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารโดยถ่ายภาพจิตรกรรมทุกภาพทุกเหตุการณ์ของพุทธประวัติ จำนวน 14 ช่องภาพ
5. ขอบเขตการวิจัยในครั้งนี้มุ่งศึกษาโครงสร้างภาพจิตรกรรมวัดหงส์รัตนาราม โดยคัดเลือกภาพวิเคราะห์จำนวน 2 ช่องภาพ จากทั้งหมด 14 ช่องภาพ ได้แก่ ตอนประสูติและผจญมาร เนื่องจากทั้ง 2 ภาพ เป็นเหตุการณ์สำคัญของพุทธประวัติ ช่องภาพตอนประสูติเป็นช่องภาพแรกที่เริ่มต้น เป็นภาพที่มีหลายเหตุการณ์ประกอบกัน ส่วนภาพผจญมารเป็นภาพที่อยู่ตรงประตูทางออก นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มักจะชมก่อนออกจาก พระอุโบสถ อีกทั้งเป็นภาพที่มีเหตุการณ์เดียวที่เป็นเอกภาพ ส่วนการวิเคราะห์เปรียบเทียบความสัมพันธ์การเล่าเรื่องเหตุการณ์พุทธประวัติระหว่างภาพจิตรกรรมดังกล่าวกับวรรณกรรมปฐมสมโพธิ ได้เลือกเนื้อหาวิเคราะห์ จำนวน 2 ประการ ได้แก่ ศัพทานุกรมขมปนปริวรรตและมารวิชัยปริวรรต เนื่องจากเนื้อหาเหตุการณ์ตรงกับภาพจิตรกรรมดังที่ได้กล่าวมา แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามแนวคิดและทฤษฎีที่กำหนดไว้
6. เรียบเรียงผลการวิจัย สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและนำเสนอเป็นบทความวิจัย

ผลการวิจัย

ปฐมสมโพธิกถาถือเป็นเรื่องเล่าพุทธประวัติที่ทรงคุณค่าเป็นลายลักษณ์อักษรพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีวัตถุประสงค์ถ่ายทอดเหตุการณ์เรื่องราวสำคัญของพระพุทธเจ้าเพื่อการอ่าน ส่วนจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธประวัติเช่นเดียวกัน แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดเหตุการณ์เรื่องราวเฉพาะเหตุการณ์สำคัญของพระพุทธเจ้าเพื่อการชมด้วยสายตา ศิลปะทั้งสองแขนงทั้งวรรณศิลป์และทัศนศิลป์ได้ส่งอิทธิพลส่องทางศิลปกรรมให้แกกัน สามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์โครงสร้างภาพและการเล่าเรื่องจากตัวอย่างภาพตอนประสูติและตอนผจญมาร ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

1. โครงสร้างภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร

โครงสร้างภาพ หมายถึง วิธีการที่จะนำรูปต่าง ๆ มาจัดเข้าด้วยกันบนพื้นระนาบ เพื่อทำให้เกิดองค์ประกอบศิลป์ที่สมดุลวิจิตรงดงาม สามารถสื่อสารเนื้อหาของภาพได้เป็นลำดับ ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารสามารถวิเคราะห์โครงสร้างภาพตามแนวคิด ของสมภาพ จงจิตต์โพธา ได้ดังนี้

1.1 โครงสร้างภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ตอน ประสูติ

ภาพที่ 1 ช่องหน้าต่างที่ 1 ประสูติ (ที่มา : สมบัติ สมศรีพลอย (2565))

โครงสร้างภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ตอน ประสูติ 1 ช่องภาพ มีส่วนประกอบ 4 ภาพ ดังนี้ 1) ด้านบนซ้ายมือ เทวดากราบทูลเชิญพระโพธิสัตว์ที่สถิตบนสวรรค์ชั้นดุสิตให้จุติลงมาโปรดสัตว์โลก 2) ด้านบนขวามือ พระนางสิริมหามายาทรงพระครรภ์แก่เสด็จไปกรุงเทวทหนครเพื่อประสูติการที่เมืองของ พระนาง 3) ตรงกลาง พระนางสิริมหามายาทรงประสูติพระครรภ์ขณะจับกิ่งต้นรัง ประทับยืนประสูติพระราชากุมาร เมื่อประสูติพระโพธิสัตว์ทรงพระดำเนิน 7 ก้าว และมีดอกบัวผุดขึ้นมารองรับพระบาท และ 4) ด้านล่าง ท้าวมหาพรหมกั้นเศวตฉัตร

ท้าวสุยามเทวบุตรถือพัดวาลวิชนีเทวดาเหล่าอื่นถือเครื่องราชกกุธภัณฑ์นั่งสักการะพระราชกุมาร ส่วนเหล่านมนุษย์ก็มาเฝ้าสักการบูชาอยู่คนฝั่งกับเทวดา

โครงสร้างภาพ ตอน ประสูติ ประกอบด้วยภาพ ส่วนประธาน คือ ภาพที่ 3 พระนางสิริมหามายาประสูติพระกุมาร ที่อยู่ตอนกลางของภาพ เป็นส่วนที่ต้องการเน้นให้เป็นจุดสนใจ สำหรับภาพ ส่วนรอง ที่มีหน้าที่เสริมอยู่รอบๆ เพื่อเน้นตัวประธานให้เด่นและเกิดความสำคัญมากขึ้น คือ ภาพที่ 1 ที่อยู่เหนือด้านซ้ายของส่วนประธาน เป็นวิมานของพระโพธิสัตว์ในสวรรค์ชั้นดุสิต ท้าวสันดุสิตเทวราชประทับในวิมาน มีเทวดากายสีเขียวกำลังประนมมือกราบทูตให้พระโพธิสัตว์มาจุติในโลกมนุษย์ ส่วนภาพที่ 2 เป็นกระบวณเสด็จของพระนางสิริมหามายา พระนางประทับบนพระราชยาน มีพนักงานถือเครื่องสูงประกอบขบวนมุ่งหน้าสู่กรุงเทวทหะ และภาพที่ 4 อยู่ด้านล่างของภาพประธาน ด้านขวามือเป็นพระพรหมและเหล่าเทวดามาสาธุการต้อนรับพระกุมารโดยกั้นพระเศวตฉัตรและโบกพัดวาลวิชนี ส่วนด้านซ้ายมือ เป็นพวกมนุษย์ที่ต่างมาสักการบูชาพระกุมาร

การวางจุดเด่นของภาพ หมายถึง ส่วนที่สำคัญมีความโดดเด่น ชัดเจน และสะดุดตาเป็นแห่งแรกในการรับรู้ด้วยการมอง ซึ่งจุดเด่นอาจเกิดขึ้นได้จากจุดเน้น จากองค์ประกอบที่สำคัญของศิลปะ เพื่อให้เกิดเกิดความเด่น เกิดความสง่างาม เป็นจุดรวมของความสนใจ มีความพิเศษโดดเด่น และแตกต่างไปจากส่วนอื่น จากช่องภาพที่ 1 การวางจุดเด่นของภาพ คือ ภาพการประสูติพระกุมาร โดยจิตรกรวางตำแหน่งไว้กลางภาพเป็นส่วนประธาน เมื่อนักท่องเที่ยวเดินชมจะสะดุดตาไปกับภาพนี้ เป็นภาพการประสูติพระกุมารในสวนลุมพินี มีผ้าสีแดงล้อมเป็นมณฑล พระนางสิริมหามายาประทับยืน พระหัตถ์ซ้ายเหนี่ยวกิ่งรัง ด้านข้างมีนางนมสองคนคอยจับพระวรกาย ตรงกลางภาพพระกุมารทรงพระดำเนิน 7 ก้าวโดยมีดอกบัวรองรับพระบาท ด้านซ้ายขวานางสนมก้านัลยกมือขึ้นน้อมสักการะพระกุมาร

1.2 โครงสร้างภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ตอน ผจญมาร

ภาพที่ 2 ช่องประตูที่ 7 ผจญมาร (ที่มา : สมบัติ สมศรีพลอย (2565)

โครงสร้างภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ตอน ผจญมาร อยู่บริเวณผนังด้านหน้าของพระประธานตรงประตูทางเข้าพระอุโบสถ เป็นภาพเหตุการณ์เดียวเท่านั้น แต่มีอนุภาคเหตุการณ์ประกอบหลายอนุภาค ที่สอดคล้องสัมพันธ์กัน โครงสร้างภาพภาพ มีส่วนประกอบของภาพ ดังนี้ ส่วนประธาน เป็นส่วนที่อยู่ตรงกลางแนวตั้ง ด้านบนเป็นภาพ พระสิทธัตถโพนีสัตว์ประทับนั่งขัดสมาธิอยู่บนรัตนบัลลังก์ ด้านล่างเป็นภาพพระแม่ธรณีกำลังบีบมวยผมอยู่ใต้รัตนบัลลังก์ โครงสร้างภาพส่วนรอง เป็นภาพขนาบอยู่ทางด้านซ้ายและขวาของภาพส่วนประธาน กล่าวคือ ภาพด้านขวา พระยาวิสวดีมาราธิราชขี่ช้างครีเมฆัล นิमितให้มีพันกรพร้อมอาวุธกับกองทัพเสนามารพร้อมศาสตราวุธครบมือหมายจะทำลายพระสิทธัตถโพนีสัตว์ ส่วนภาพด้านซ้าย พระแม่ธรณีบีบน้ำออกจากมวยผมเพื่อเป็นสักขีพยานการบำเพ็ญทานของพระโพธิสัตว์ น้ำนั้นได้ท่วมกองทัพเสนามารทำให้เกิดความระส่ำระสายจมหายตายไปจำนวนมาก ส่วนพระยาวิสวดีมาราธิราชขี่ช้างครีเมฆัลนั้น บัดนี้อาวุธที่อยู่ในมือกลายเป็นดอกบัว

การวางจุดเด่นของภาพ ตอน ผจญมาร อยู่ที่แก่นกลางภาพ ไล่มาตั้งแต่ด้านบนที่พระสิทธัตถโพนีสัตว์ประทับอยู่บนรัตนบัลลังก์ พระวรกายสีทองขัดกับภาพฉากหลังที่เป็นสีแดง ส่วนด้านล่างเป็นภาพพระแม่ธรณีบีบมวยผมประทับยืนอยู่ในซุ้มที่มีฉากสีแดงขั้มนั้นให้เห็นองค์แม่พระธรณีได้เด่นชัด มือซ้ายกำพระเกศาที่ ต่อจากพระเศียร ส่วนมือขวาบีบน้ำออกจากปลายผมให้ไหลไปท่วมกองทัพมาร ภาพดังกล่าวเป็นส่วนที่สำคัญมีความโดดเด่น สะดุดตา เป็นการเน้นให้เป็นจุดรวมของสายตา จิตรกรมีความคิดสร้างสรรค์ตั้งใจใช้ภาพขนาบซ้ายขวาบอกเหตุและผลของเหตุการณ์การผจญมาร โดยให้น้ำหนักภาพมีความสมดุลกัน กล่าวคือ ภาพขนาบด้านขวาเป็นภาพพญามารกรีธาทัพพร้อมสรรพาวุธมุ่งประหัตถ์ประหารพระสิทธัตถโพนีสัตว์ แต่พอพระองค์อ้างเหตุให้พระนางธรณีเป็นสักขีพยานแห่งการบำเพ็ญทาน พระนางจึงบีบน้ำออกจากมวยผมเพื่อให้แจ้งประจักษ์ น้ำนั้นได้ท่วมกองทัพมารจึงผลให้เกิดภาพขนาบด้านซ้ายที่เสนามารถูกน้ำท่วมพลัดจมหายตายไป

2. การเล่าเรื่องภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารเปรียบเทียบความสัมพันธ์กับการเล่าเรื่องปฐมสมโพธิกถา

บทความนี้จะเปรียบเทียบความสัมพันธ์การเล่าเรื่องเฉพาะภาพเหตุการณ์ตอนประสูติและผจญมารเท่านั้นเนื่องจากพื้นที่บทความจำกัด ตามแนวคิดการเล่าเรื่องของ กาญจนา แก้วเทพ สามารถวิเคราะห์ได้ ดังนี้

2.1 การเล่าเรื่อง ตอน ประสูติ สามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบองค์ประกอบการเล่าเรื่องได้ดังตาราง ต่อไปนี้

องค์ประกอบ การเล่าเรื่อง	การเล่าเรื่อง ตอน ประสูติ ในภาพ ในจิตรกรรมวัดหงส์รัตนาราม	การเล่าเรื่อง ตอน ประสูติ ในวรรณกรรมปฐมสมโพธิกถา
1. ตัวละคร	-ภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องตัวละครหลักเป็นผู้หญิงสูงศักดิ์ประทับยืนจับกิ่งไม้ และ พระกุมารที่เพิ่งประสูติกาล พระสรีรกายปราศจากเครื่องนุ่งห่มมีรัศมีเปล่งประกาย ก้าวพระบาทประทับอยู่บนดอกบัว ส่วนตัวละครประกอบมีนางสนมนั่งขนานบ่าซ้ายขวาจับพระวรกาย ของหญิงสูงศักดิ์และมีนางสนมนั่งเฝ้าบังคมทางด้านซ้าย 7 นาง ทางด้านขวา 8 นาง มีนางหนึ่งถือพัดเครื่องยศโบกให้ผู้หญิงสูงศักดิ์	-ตัวละครหลัก ประกอบด้วย พระนางสิริมหามายาและพระกุมาร ส่วนนางสนมก้านัลเป็นตัวละครประกอบ การเล่าเรื่องดำเนินมาตั้งแต่พระนางสิริมหามายาทรงพระสุบิน พระมหาสัตว์เสด็จลงสู่ปฏิสนธิ และถึงเหตุการณ์การประสูติ ดังข้อความ “เมื่อ พระราชเทวี ได้ทัศนากการสาลวันก็มีพระทัยปรารถนาจะเที่ยวประพาสในป่านั้นอมตย์ทั้งหลายก็เชิญเสด็จแวงออกจากมรรคาเข้าไปสู่ป่าก็เสด็จลงจากสุวรรณสีวิกายานแวดล้อมด้วย นางพระพี่เลี้ยงและนารีราชบริวารทั้งหลาย พระนางปรารถนาจะทรงจับซึ่งกิ่งรัง ขณะนั้นกิ่งรังเหมือนมีจิตกรณาก็บันดาลอ่อนนุ่มค้อมลงมาดวยอดหวายอันต้องเพลิง พอถึงพระหัตถ์พระราชเทวีก็ทรงจับเอากิ่งรัง พอเกิดลมกรรมชาตหวั่นไหวประจวบพระครรภ์ ในกาลนั้น พระราชกุมาร กำหนดซึ่งกาลอันควรแก่อุดมมเหตุฤกษ์ก็ประสูติจากมาตุคัพโภทร มีพระกายอันบริสุทธิ์ดุจद्रุณทิพากร พระราชกุมารนั้นยืนเหยียด พระบาทและพระหัตถ์ออกมาก่อนเมื่อประสูติจากพระครรภ์ก็เสด็จดำเนิน 7 ก้าว และทรงหยุดประทับยืนบนดอกบัวทิพย์ 100 กลีบ จึงเปล่งพระสุรเสียงอันไพเราะดุจเสียงมหาพรหมกอบปรด้วยองค์ 8 ประการ ดารัสอาสภิวาจาด้วยพระคาถาว่า อคโคหมสมิ โลกสมิ เป็นอาทิ อธิบายความว่า อาตมามนี้ประเสริฐใหญ่ยิ่งในโลกหาผู้จะประเสริฐเสมอมิได้ แลชาตินี้ก็เป็นชาติที่สุดของอาตมา ซึ่งจะเกิดไปในภพใหม่สืบไป อีกมิได้มีในกาลบัดนี้ (ปฐมสมโพธิกถา,2530: น.29-30)
2.โครงเรื่อง	-ภาพการประสูติของพระกุมารเป็นภาพประธานที่เชื่อมร้อยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ ด้วยตรรกะเชิงเหตุผล กล่าวคือ1) เทวดากราบทูลเชิญพระโพธิสัตว์ที่สถิตบนสวรรค์ชั้นดุสิตให้จุติลงมาโปรดสัตว์โลก 2) พระนางสิริมหามายาทรงพระครรภ์แก่เสด็จไปกรุงเทว ทนนครเพื่อประสูติการที่เมืองของพระนาง 3)พระนางสิริมหามายาทรงประจวบพระครรภ์ขณะจับกิ่งต้นรัง ประทับยืนประสูติพระ	-โครงเรื่องตอน ประสูติกาล เป็นการเชื่อมร้อยเหตุการณ์อย่างมีเหตุผลกับการเสด็จกลับเมืองเทวทหะของพระนางสิริมหามายาเพื่อไปประสูติพระกุมารยังเมืองเกิดของพระองค์ ดังข้อความ “ครั้งเพลาบุพผันหสมัยในวันวิสาขบุรณมีเพ็ญเดือน ๖ พระราชเทวีก็กราบถวายบังคมลามาทรงสุวรรณสีวิกาพระวาทองแวดล้อมด้วยมหันตบริวารยศ อันกอบด้วยศิริโสภาคย์ออกจากพระนคร ไปโดยมคัคมรรคาอันประดับถึงป่าไผ่ร้าง อันชื่อว่าลุมพินีวันอันมีอยู่แทบหนทางในระหว่างพระนครทั้งสอง แต่ใกล้ไปข้างเมืองเทเวทะหะนคร...” (ปฐมสมโพธิกถา,2530: น. 29)

	ราชกุมาร เมื่อประสูติ พระโอรสตัวทรงพระดำเนิน 7 ก้าว และมีดอกบัวผุดขึ้นมารองรับพระบาท และ 4) ท้าวมหาพรหมกั้นเศวตฉัตรท้าวสุยามเทวบุตรถือพัทวาลวิชนีเทวดาเหล่าอื่นถือเครื่องราชกกุธภัณฑ์นั่งสักการะพระราชกุมาร ส่วนเหล่ามนุษย์ก็มาเฝ้าสักการบูชาอยู่คนฝั่งกับเทวดา	
3.แก่นเรื่อง	-แนวคิดหลักในการดำเนินเรื่อง คือ ภาพประธาน เรื่องการประสูติพระกุมาร	-แนวคิดหลักในการดำเนินเรื่อง คือ การประสูติพระกุมาร ดังรายละเอียดเนื้อความข้อ 1. ตัวละคร
4.ช่วงเวลา/ฉาก/สถานที่	-ปัจจัยด้านเวลา คือ ช่วงเวลาที่เนื้อเรื่องเกิดขึ้นภาพไม่สามารถบอกได้ แต่เพียงทราบได้ว่าเป็นเวลากลางวัน ส่วนปัจจัยด้านสถานที่ทางกายภาพโดยรอบเป็นป่าที่มีต้นไม้รอบด้าน ส่วนฉากนั้นเป็นการกั้นม่านผ้าสีแดงโดยรอบเพื่อบังตาคนภายนอกไม่ให้เห็นการประสูติ	-ตัวบทได้กล่าวถึงเวลาแห่งการประสูติกาล ฉากและสถานที่ไว้อย่างชัดเจน ดังข้อความ “...เวลาเช้าของวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 6 เสด็จขึ้นพระวอทอง มีบริวารแวดล้อมผ่านไปถึงลุมพินีวันทรงแวงเสด็จประพาสชมความงามของป่า แต่แล้วก็เกิดลมกรรมชวาทก่ดดันพระครรภ์ เหล่านางสนมผูกม่านล้อมรอบต้นรังพระราชเทวีประทับยืนใช้พระหัตถ์ขวาเหนี่ยวกิ่งต้นรังให้การประสูติพระโอรสตัว (ปฐมสมโพธิกถา, 2530: น.26-27)
5. เครื่องแต่งกาย	-ภาพจะเห็นเครื่องทรงการแต่งกายของตัวละครหลักและตัวประกอบเป็นลายไทยจิตรกรรมแบบจารีต ส่วนพระกุมารนั้นเปลือยพระวรกายทรงพระดำเนินบนดอกบัว	-เครื่องทรงของพระนางสิริมหามายา พรธนาถึงชนิดผ้าและการนุ่งห่มไว้ดังเนื้อความ ดังนี้ “ทรงซึ่งอาภรณ์พร้อมแลทรงนุ่งโกสยพัตรขจีตรด้วยทอง ทรงห่มอุทุมมกุลพัตรคลุมพระองค์ลงไปถึงหลังพระบาท ยืนผันพระปฤษฎางค์อิงเข้ากับลำต้นมณฑลศาลพฤกษ พระหัตถ์ขวาเหนี่ยวกิ่งรังแล้วทอดพระเนตรไปฝ่ายปาจิณโลกธาตุ” (ปฐมสมโพธิกถา, 2530: น.29) -การพรรณนาเครื่องแต่งกายของพระกุมารตอนประสูติกาล แม้จะไม่มีพัสดราภรณ์นุ่งห่มแต่พระวรกายที่เปลือยก็มีความบริสุทธิ์วิเศษแต่คนทั้งหลายต่างเห็นพระองค์สวมอาภรณ์ ดังเนื้อความ “พระกายนั้นยืนเหยียดพระบาทแลพระหัตถ์ออกมา ก่อน ครวนาดูจรรรมกถีก่ลงจากธรรมาคนบมิได้เกิดทุกขเวทนาแก่พระองค์ แลพระมารดาเหมือนดังสัตว์ทั้งหลายอื่น แลพระกายก็มีได้ระคนด้วยเสมหะรุธิระคัพพะมลทินอันใดอันหนึ่ง แลบริสุทธิ์ผ่องใสสะอาด ครวนาดูจดวงแก้วมณีโชติตรศ” (ปฐมสมโพธิกถา, 2530: น.29) “อนึ่งพระกายก็ปรากฏเปนทวารอยู่แต่ขนทั้งปวงไม่

		เห็นเป็นทารก เห็นเหมือนคนผู้ใหญ่ประมาณอายุได้ ๑๖ ปี หนึ่งพระกายก็เปลือยอยู่ตามปกติทารก แต่ ชนทั้งหลายเห็นดุจทรงพระภูษาแลอาภรณ์พร้อมแล้ว ภายหลังก็เป็นพาลทารกอยู่จนเต็มจะเป็นผู้ใหญ่ นั้นก็หามิได้” (ปฐมสมโพธิกถา,2530: น.33)
6. ปมขัดแย้ง	-ปมขัดแย้งของภาพไม่มีความเด่นชัดเป็นเพียงภาพเล่าเรื่อง เหตุการณ์ การประสูติกาลเท่านั้น	-ปมขัดแย้งไม่เด่นชัดเป็นเพียงเหตุการณ์ การประสูติกาล ที่พระนางสิริมหามายาทรงประสูติพระครุฑเท่านั้น ดังข้อความ “ขณะนั้นกัณฐะเหมือนมีจิตกรุณาที่บันดาลอ่อนน้อมค้อมลงมาดุจยอศรหาวายอันต้องเพลิง พอถึงพระหัตถ์พระราชเทวีก็ทรงจับเอากัณฐะ บังเกิดลมกรรมชวาทหวั่นไหวประสูติพระครุฑ... ” (ปฐมสมโพธิกถา,2530: น.30)

2.2 การเล่าเรื่อง ตอน ผจญมาร สามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบองค์ประกอบการเล่าเรื่องได้ ดังตาราง ต่อไปนี้

องค์ประกอบ การเล่าเรื่อง	การเล่าเรื่อง ตอน ประสูติ ในภาพ ในจิตรกรรมวัดหงส์รัตนาราม	การเล่าเรื่อง ตอน ประสูติ ในวรรณกรรมปฐมสมโพธิกถา
1. ตัวละคร	-ตัวละครหลักอยู่ตรงภาพประธาน ส่วนกลางด้านบน คือ พระสิทธัตถะ โพธิสัตว์นั่งอยู่บนอาสนะดอกบัวใน ชุ่มเรือนแก้ว ส่วนกลางด้านล่าง คือ พระแม่ธรณี ประทับยืนบนแท่น พระหัตถ์จับโคนพระเกศาเหนือพระเศียร พระหัตถ์ขวาบีบมวยผมให้น้ำไหลออกมาท่วมกองทัพนามาร -ส่วนภาพประกอบด้านขวาเป็นภาพ พญามารทรงช้างถืออาวุธกรีธา กองทัพนามารมาประชิดพระโพธิสัตว์ ส่วนภาพด้านซ้ายเป็นภาพที่พญามาร ทรงช้างถือดอกบัววนอบน้อมแด่พระโพธิสัตว์ บรรดากองทัพนามารถูกน้ำจากมวยผมพระแม่ธรณีท่วมหนีตายกันจ้าละหวั่น -ภาพด้านบนเป็นฝูงเทพยดาที่เล่นดนตรีลอยอยู่ในอากาศ	ตัวละครหลักการเล่าเรื่อง ประกอบด้วยพญามารวิสวศิมารทรงช้างเสด็จมาพร้อมด้วยกองทัพมาร ที่พร้อมสรรพศาสตราวุธหมายขัดขวางการบรรลุพระโพธิญาณของพระโพธิสัตว์ ดังข้อความ “ฝ่ายพระยาวิสวศิมารอิริยาเมื่อตรวจตรา พลาพลเสนามารให้ยาตราพยุหโยธาหาญมาดั่งนั้น พระองค์ก็ทรงขึ้นสถิตเหนือคอกเทพยหัตถ์มีนามศิริเมขลามหาชสาธสูงประมาณ 150 โยชน์เป็นคชาธารพระที่นั่งตรัสสั่งบังคับหมู่มารเสนาว่า ท่านทั้งหลายจงจับพระสิทธัตถะราชมารพันนาการประหาร หัน พัน แทะ เช่นฆ่าผ่าอูระ ขยี้หุทัย” (ปฐมสมโพธิกถา,2530: น.85) สิทธัตถะโพธิสัตว์ นั่งประทับบนรัตนบัลลังก์บำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุพระโพธิญาณแต่ถูกเบียดเบียนจากพญามารและกองทัพมาร ดังข้อความ “ยังแต่พระมหาสัตว์ทรงสถิตย์เหนือรัตนบัลลังก์พระองค์เดียว ดุจท้าวมหาวรหมอันสถิตย์ในสุญวิมานอันปราศจากบริวารทั้งปวง เมื่อทอดพระเนตรเห็นประเทศทิศโดยรอบอันสิ้นสุญ ปราศจากศัพทอันตรธานก็ทราบวาทะพาดบาดนาการไปสิ้น จึงฉินพระภักตร์ไปทิศในอุดรทิศอากาศ เห็นพลเสนามารยกมา มากปานประหนึ่งว่าจะครอบงำอำเหี้ยม

		โพธิมณฑลให้วิมลทำลาย” (ปฐมสมโพธิกถา, 2530: น.86) พระแม่ธรณี เป็นสักขีพยานถึงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติโดยพิสูจน์ด้วยการบิบน้ำที่พระโพธิสัตว์ได้หลั่งไว้เมื่อทำทานจากมวยผม น้ำนั้นมีปริมาณมากสามารถท่วมกองทัพพญามารให้ตายและพ่ายหนีไป ดังเนื้อความ “กาลบัดนี้ในขณะนั้นนางพสุนธรีนิตาก็มีอาจดำรงกายาอยู่ได้ด้วยโพธิสมภารานุภาพยิ่งใหญ่แห่งพระมหาสัตว์ก็อุบัติบันดาลเป็นรูปนาริผุดขึ้นจากพื้นปฐพียืนประดิษฐานเฉพาะพระพักตร์พระพุทธรูปราชเหมือนดุจร้องประกาศกราบทูลพระกรุณาว่าข้าแต่พระมหาบุรุษราชข้าพระบาททราบบ้างซึ่งสมภารบารมีที่พระองค์สั่งสมอบรมบำเพ็ญมาแต่น้ำทักษิณาทกตกลงชุ่มอยู่ในเกศพระพุทธรูปเจ้านี้ก็มากกว่ามากประมาณมิได้ข้าพระองค์จะปิดกระแสสินธุทกให้ตกไหลหลั่งลงจงเห็นประจักษ์แก่นัยนาในครานี้ แลนางพระธรณีก็บิบน้ำในโมลีแห่งตนอันว่ากระแสหลักไหลออกจากเกศโมลีแห่งนางพสุนธรีเป็นต่อธารามหามหรรณพนองท่วมครั้นนั้นหม่อมมารเสนาทิ้งหลาย มีอาจดำรงกายอยู่ได้ก็ลอยไปตามกระแสน้ำปลาตนาการไปสิ้น ส่วนศิริเมฆลคชินทรที่นั่งทรงองค์พระย้าวสวัตีก็มีบาทอันพลาดมีอาจตั้งกายตรงอยู่ได้ก็ลอยตามชลธารไปตราบเท้าถึงมหาสาคร” (ปฐมสมโพธิกถา, 2530: น.93) ส่วนตัวละครประกอบ ประกอบด้วยกองทัพเสนามาร เป็นตัวประกอบที่มีบทบาทมาก มีการพรรณนาให้เห็นรูปลักษณะ อาวุธ ฤทธิ์เดช ให้เกิดความน่ากลัวดังเนื้อความ “ดูก่อนท่านทั้งหลาย ๆ จงจำแลงกายแลลักษณ์ให้มีพรรณต่างๆ กัน กุมสรรพสาตราธรรมาวุธโดยควรแก่สติพลแห่งตนแลตนเข้าแวดล้อมพร้อมกัน กระทำยุทธนาการพยายาม ให้พระสิทธัตถะราชกุมารอุณาการหนีจากรัตนบัลลังก์ให้จงได้ แล้วให้แม่พลมารออกไปเต็มตลอดถึงที่แสนโยชน์โดยรอบ” แลมารโยธาทั้งหลายก็สำแดงฤทธิ์อันมิตรเพศมีพรรณต่างๆ บางจำพวกก็หน้าแดงกายเขียว บางจำพวกก็หน้าเขียวกายแดง บางเหล่าจำแลงกายขาวหน้าเหลือง บางเหล่าก็กายเหลืองหน้าขาว.....บางพวกกายท่อนบนเป็นนาคกายท่อนต่ำหลากเป็นมนุษย์
--	--	---

		บางเหล่าจำแลงกายเป็นมนุษย์....บางมารกีนฤมิตร อุทังคทิสองคพายพเพนพยัคฆเทศ หนเหฐิมสิริรา ประเทศเป็นอุศุกายพลมารทั้งหลาย บางเหล่า นฤมิตรกายท่อนต่ำเพนอัศตรฤช รสีห มหิส คิซม กากชาติ อุปริกายโกษฐาเชนคชไทยไกรสรกาสร สกุนแร้งกา นานาสัตว์จตุบาทพิภพต่างชาติต่าง พรรณ บางจำพวกพลมารก็สำแดงฤทธิ์ เบนอสรพิศม์ ให้เลื้อยเข้าไปในช่องโสตเบื้องซ้าย บ้างก็ย้ายให้ ประเวศโดยประเทศวามโสตทวาร แล้วออกทางด้าน กรรณภาคทักษิณ... (ปฐมสมโพธิกถา,2530: น.84-85) 2) เหล่าเทวดา เป็นตัวละครที่มาเฝ้าพระโพธิสัตว์ เพื่อรอการตรัสรู้แต่เมื่อเห็นแสนยานุภาพของกองทัพ พญามารต่างก็ผละหนีจากพระโพธิสัตว์ ดังเนื้อความ “ในขณะนั้นเทพยดาทั้งหมื่นจักรวาลล้วนทรงเพศ ดุจเล่นมหรสพมาแวดล้อมพระโพธิสัตว์อยู่โดยรอบ เมื่อได้สดับซึ่งนฤโฆษแห่งหมู่มารเสนอันไกลาหล เนียรนาทก็เล็งแลไปในอุตรทิศเห็นพลมารมาเป็นอัน มากก็แจ้งว่าพระยาวิสวดีมารยาตราพยุหโยธามาแล เทพยดาทั้งหลายต่างองค์สะอื้นตกพระทัยกลัวภัย แห่งมารพลบมิอาจอยู่ในที่เฉพาะหน้าได้ก็มละพระ มหาสัตว์ไว้แต่พระองค์เดียว” (ปฐมสมโพธิกถา,2530: น.86)
2.โครงเรื่อง	-การเชื่อมร้อยเหตุการณ์ในภาพนี้มี มิติแห่งสัมพันธ์ภาพในการเล่าเรื่อง เริ่มจากองค์ประกอบภาพทางขวามือ กล่าวถึง พญามารยกกองทัพมารั้ง ความ นำไปสู่ภาพประธานที่พระ โพธิสัตว์ประทับนั่งบนรัตนบัลลังก์ แล้วพระองค์ต้องอ้างแม่พระธรณีถึง การบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติแล้วพระ นางจึงบีบน้ำมวยผม จนนำไปสู่ภาพ ด้านซ้ายที่น้ำท่วมกองทัพพญามารล้ม ตายหายไปใ้กระแสน้ำ	-การเชื่อมร้อยเหตุการณ์ตอนผจญมารเกิดจาก มิฉนาทวิฤทธิของพญามารที่ไม่ต้องการให้พระโพธิสัตว์ บรรลุโพธิญาณเพราะจะทำให้ตัวเองเสื่อมเสียเกิด ความอับยศ ดังข้อความ “ในกาลนั้นส่วนพระยาวิสวดีมาร ผู้มีสันดาน อันเพนบาป แต่ติดตามพระมหาสัตว์ทุกรอยพระบาท แสงหาโอกาสอยู่เป็นนิตยกาล เมื่อได้สดับศัพท์สาร แห่งอมรคณาไกลาหลสนั่นบันภุโลกดั่งนั้น จึง จินตนาว่า พระสิทธิธรรมาภุมารปรารถนาจะให้พ้น พิสัยแห่งอาตมานำน้อยใจนักหนา อันว่าพิสัยแห่ง อาตมาก็จะเสื่อมสูญเสียพยุหอดับยศในครั้งนี้ ฝิ ฉะนั้นครวอาตมจะกระทำการอันตราย แก่พระสิทธิธรรมาภุมาร อย่าให้ปลาสนาการไปพ้นพิสัยได้” (ปฐมสมโพธิกถา,2530: น.85)
3. แก่นเรื่อง	-จากองค์ประกอบภาพที่แบ่งออกเป็น 3 อนุภาค ตามที่ได้กล่าวมาแล้วใน ข้อ 1.2 สื่อได้ถึงแก่นเรื่อง ธรรมะ ย่อมชนะอธรรม	-แนวคิดหลักของการดำเนินเรื่อง คือ ธรรมะชนะ อธรรม กล่าวคือ พญามารฝ่ายอธรรมยกกองทัพ เสนามารมาทำร้ายพระโพธิสัตว์ฝ่ายธรรมะที่กำลัง บำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุพระโพธิญาณ แต่พญามาร

		และเสนาamarต้องพ่ายแพ้ไป ดังข้อความ “พระมหาสัตว์ขจัดเสียซึ่งหมู่มารให้ปราศัยพินาศถึงซึ่งชานะแก่ สัตว์โลกธาตุปราศจากภัยผู้เทพไทกับทั้งพรหมบริษัทซึ่งปลาดนาการเพราะความกลัว แก่มารภัยไปสถิตอยู่บนขอบเขาจักรวาลคอยชะงักพักตร์ที่ศนาการพระยามารกับพระมหาสัตว์ใครจะมีชัยแลพ่ายแพ้แก่กันเห็นหมู่มารอาธรรม์แตกฉานปลาดนาการไป” (ปฐมสมโพธิกถา, 2530: น.94)
4.ช่วงเวลา/ ฉาก/สถานที่	-ฉาก และ สถานที่ สำคัญ มี 3 องค์ประกอบสำคัญตามที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ 1.2 โครงสร้างภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร ตอน ผจญมาร	-ฉาก/สถานที่สำคัญ คือ โพธิมณฑลที่พระโพธิสัตว์สิทธัตถะประทับอยู่บนรัตนบัลลังก์ แล้วพญามารยกกองทัพมารังควาน ดังข้อความ “เบื้องว่าพระยาวิสวดีมาราธิราช มีอาจยังพระมหาสัตว์ให้ประลาศนาด้วยท่าผ่น ๙ ประการนั้นได้จึงดำรัสข้าส้าทาบขับพลเสนามารว่า ไฉนท่านทั้งหลายจึงย่อนเข้าในที่นี้ จงเร่งขับเข้าไปจับพระสิทธัตถะราชกุมารประหารหันฟันฆ่าให้ประลาศนาการไปให้จงได้ ส่วนพระองค์ก็ไสช้าง คิริเมฆละเทพยหัตถิ เข้าไปใกล้ที่โพธิพฤกษ์มณฑลประเทศพระกรุมจักรวาลภูวดิแกว่ง แสดงเดชพลางทางร้องคุกคามพระมหาสัตว์ว่า ดูรา พระสิทธัตถะราชกุมารจงเร่งอุษฐการไปจากรัตนบัลลังก์ ไฉนจึงขึ้นนั่งบนวชิราสน์ ๆ ไซ้เป็นที่สถิตยค์ควรจะถึงแก่ท่าน แล้ววชิรบัลลังก์ฐานนี้ควรจะถึงแก่อาตมา” (ปฐมสมโพธิกถา, 2530: น.94) -ฉากที่พระแม่ธรณีปีบนน้ำมวยผมท่อมกองทัพเสนามารก็เป็นฉากสำคัญที่ทำให้เรื่องไปสู่จุดสุดขั้นทำให้กองทัพเสนามารพ่ายแพ้ ดังเนื้อความใน ข้อ 1. ตัวละคร พระแม่ธรณี
5.เครื่องแต่ง กาย /พาหนะ (Location)/ อาวุธ (Weaponry)	-เครื่องแต่งกายของพระโพธิสัตว์ทรงห่มจีวรสีรักคลุมเฉวียงบ่าประทับบนดอกบัวในเรือนซุ้มแก้ว ส่วนพระนางธรณีสวมผ้าถุง ท่อนบนเปลือยกายสวมกระบังหน้าและสังวาล พญามารสวมชุดอาภรณ์ บรรดาเสนามารที่เป็นยักษ์สวมชุดทงสูง และกระบังหน้า ส่วนที่เป็นพลสิบสองภาษาแต่งกายด้วยชุดฝรั่งสวมหมวกปีก แวกโพกผ้า คนไทยศรีษะล้านนุ่งโจงสวมเสื้อยันต์ เป็นต้น -พาหนะที่ปรากฏคือช้างทรงของพญา	-เครื่องแต่งกายตัวละครหลักและตัวละครประกอบ โดยเฉพาะ พาหนะ และอาวุธ ของกองทัพเสนามารมีการพรรณนาไว้อย่างละเอียด เพื่อให้เกิดความยิ่งใหญ่ของกองทัพ ความน่าเกรงขามหวาดกลัวแก่พระสิทธัตถะโพธิสัตว์ ดังรายละเอียดข้อความ ข้อ 1. ตัวละคร

	มารและแม่ทัพมาร นอกจากนั้นมียาขี้เหล็กยาสีแดงบ้าง สีนํ้าเงินบ้าง -อาวุธมีความหลากหลายเนื่องจากตัวละครในกองทัพมารล้วนถือศาสตราวุธแทบทุกต้น ได้แก่ พญามาร สีกร ถือศร กระบอง ตรี จักร ส่วนพลเสนาต่างถือ ดาบ หอก ธนู ปืน	
6.ปมขัดแย้ง	-ภาพนี้มีปมขัดแย้งที่เด่นชัด คือ ความขัดแย้งระหว่างพระโพธิสัตว์กับพญามารและกองทัพมารตามลักษณะโครงเรื่องและแก่นเรื่องตามที่กล่าวไว้ข้างต้น	-ปมขัดแย้งของเรื่องนี้เกิดจากพญามารต้องการขัดขวางไม่ให้พระโพธิสัตว์บรรลุพระโพธิญาณด้วยเกรงว่าตนจะสูญเสียอำนาจจึงยกพลเสนามาทำร้ายพระองค์ ดังข้อความตรงกับ ข้อ 2. โครงเรื่อง

ความสัมพันธ์ของการเล่าเรื่องด้วยภาพที่ประกอบลายเส้น แสง สี เงา กับการเล่าเรื่องด้วยตัวอักษร ศิลปกรรมทั้งสองแขนงต่างมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในการเล่าเรื่องตามที่ได้กล่าวมาแล้ว มีเนื้อหาเดียวกัน มีวัตถุประสงค์เดียวกัน เพียงแต่อาศัยรูปแบบที่ต่างกันเท่านั้น โดยเลือกสรรและผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ ของเรื่องเล่ามานำเสนออย่างมีความสัมพันธ์ภาพ ดังนี้

1) ตัวละคร ตัวบทพระปฐุมโพธิกถาจะปรากฏชื่อตัวละคร สถานที่ ไว้อย่างชัดเจน แต่ในภาพไม่สามารถระบุได้ แต่ผู้ชมสามารถทราบเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ ได้ เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีวิชาพุทธศาสนาเป็นวิชาบังคับของกระทรวงศึกษาธิการ นอกจากนั้นตัวละครหลักยังสามารถประกอบสร้างความหมายให้เกิดขึ้นกล่าวคือ ตอนประสูติ ตัวละครพระกุมารทรงพระดำเนิน 7 ก้าว บนดอกบัว หรือตอนผจญมาร การอ้างพระแม่ธรณีของพระโพธิสัตว์จนบีบน้ำจากมวยผมท่วมกองทัพมารให้พ่ายแพ้ หรือการที่พญามารและช้างทรงโน้มถวายนดอกบัว ล้วนเป็นประกอบสร้างความหมายเชิงประจักษ์ถึงพระเดชานุภาพและพระบุญญาธิการของพระโพธิสัตว์ให้ปรากฏแก่ผู้อ่านและผู้ชมภาพ

2) โครงเรื่อง ตัวบทพระปฐุมโพธิกถาจะเชื่อมโยงร้อยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ ด้วยตรรกะเชิงเหตุผลเป็นลำดับตามเวลา ได้แก่ ตอน คัพพานิกขมนปรีวรรติ จะเริ่มเหตุการณ์จากพระนางสิริมหามายาทรงสุบิน, พระโพธิสัตว์จุติ, ว่าด้วยอัศจรรย์ต่างๆ ในขณะที่พระโพธิสัตว์จุติ, ว่าด้วยธรรมดาของพุทธมารดาเมื่อทรงครรภ์, และประสูติพระโพธิสัตว์ที่สวนลุมพินี ส่วนภาพตอนประสูติมีการจัดลำดับโครงเรื่องไว้เป็นลำดับโดยมีภาพประธานตรงกลางเป็นเหตุการณ์ประสูติ มีภาพแวดล้อมเชื่อมโยงร้อยเหตุการณ์ที่นำมาสู่เหตุการณ์หลัก คือ ภาพเทวดา กราบทูลเชิญพระโพธิสัตว์ที่สถิตบนสวรรค์ชั้นดุสิตให้จุติลงมาโปรดสัตว์โลก และพระนางสิริมหามายาทรง พระครรภ์แก่เสด็จไปกรุงเทวทหนครเพื่อประสูติการที่เมืองเทวทหะที่อยู่ด้านบนภาพประธาน และภาพประธาน คือ พระนางสิริมหามายาทรงประสูติพระครรภ์ขณะจับกิ่งต้นรัง ประทับยืนประสูติพระราชมกุมาร เมื่อประสูติพระโพธิสัตว์ทรงพระดำเนิน 7 ก้าว และมีดอกบัวผุดขึ้นมารองรับพระบาท นอกจากนั้นยังมีภาพที่เชื่อมโยงเหตุการณ์ต่อจากภาพประธาน คือ ภาพท้าวมหาพรหมกั้นเศวตฉัตร

ท้าวสุยามเทวบุตรถือพัทธาลวสินีเทวดาเหล่าอื่นถือเครื่องราชกกุธภัณฑ์ นั่งสักการะพระราชมาร ส่วนเหล่านุชย์ก็มาเฝ้าสักการบูชาอยู่คนฝั่งกับเทวดา

3) แก่นเรื่อง หรือแนวคิดหลักในการดำเนินเรื่อง ตอน ประสูติ ทั้งปฐมสมโพธิกถาและภาพจิตรกรรม ไม่มีความเด่นชัดเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของพุทธประวัติที่เล่าให้ทราบลักษณะการประสูติที่พิเศษต่างกับมนุษย์สามัญ คือ พระพุทธมารดาประทับยืนประสูติ และพระกุมารทรงดำเนินได้ 7 ก้าว ล้วนเป็นการแสดงให้เห็นพระบุญญาภพมากกว่า ส่วนแก่นเรื่องหลักปรากฏในตอน ผจญมาร ทั้งปฐมสมโพธิกถาและภาพจิตรกรรม คือ ธรรมะชนะอธรรม กล่าวคือ พญามาร ฝายอธรรมยกกองทัพเสนามารมาทำร้ายพระโพธิสัตว์ฝ่ายธรรมะที่กำลังบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุพระโพธิญาณ แต่พญามารและเสนามารต้องพ่ายแพ้ไป

4) ช่วงเวลา/สถานที่/ฉาก ในปฐมสมโพธิกถาระบุถึงช่วงเวลา ชื่อสถานที่ และพรรณนาฉากไว้อย่างละเอียดชัดเจน แต่ภาพจิตรกรรมมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถบอกช่วงเวลาหรือชื่อสถานที่ได้ ส่วนฉากสามารถสื่อความรับรู้ได้ว่าเป็นเหตุการณ์ใด เช่น ตอน ประสูติ จะมีภาพต้นไม้ล้อมรอบ บ่งบอกว่าเป็นสวนป่า มีการกั้นผ้ามาสีแดงล้อมปรินิพพานการประสูติกาล และตอน ผจญมาร ฉากพญามารยกกองทัพมาผจญพระโพธิสัตว์และพ่ายแพ้ไปในที่สุด

5) เครื่องแต่งกาย/พาหนะ/อาวุธ องค์ประกอบทั้ง 3 นี้ เป็นองค์ประกอบสมทบ องค์ประกอบหลักอื่นๆ ตามที่เคยกล่าวไว้ว่า ปฐมสมโพธิกถาใช้ถ้อยคำในการพรรณนาจึงมีอำนาจในการเล่าถึงสิ่งดังกล่าวได้อย่างละเอียด โดยเฉพาะตอน มารวิชัยปวิรรต พรรณนากองทัพมาร เรื่องการแต่งกาย พาหนะ อาวุธ ของเสนามาร แต่ละกลุ่มแต่ละพวก ทำให้ผู้อ่านเกิดความน่าสะพรึงกลัว ภาพจิตรกรรมก็ใช้เส้นสีในการเขียนให้เห็นถึงสิ่งดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน คงอารมณ์ความน่ากลัวไว้เช่นกัน แต่มีการแทรกเสนามารที่เป็นฝรั่ง แขน และคนไทยไว้ด้วย

6) ปมขัดแย้ง เป็นคุณลักษณะที่ทำให้เรื่องเล่ามีความเข้มข้นทั้งในปฐมสมโพธิกถาและภาพจิตรกรรม ปรากฏตรงกันในตอน ผจญมาร เป็นความขัดแย้งระหว่างพระโพธิสัตว์กับพญามาร และกองทัพมารตามลักษณะโครงเรื่องและแก่นเรื่องตามที่กล่าวไว้ข้างต้น ส่วน ตอน ประสูติ มิได้มีปมความขัดแย้งใด เพียงแต่เป็นการแสดงอภินิหารของพระกุมารโพธิสัตว์ ทำให้โลกธาตุเกิดโกลาหล เท่านั้น

อภิปรายผล

จิตรกรรมไทยที่เขียนไว้ในพระอุโบสถของวัดต่าง ๆ ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ พุทธประวัติ สถานที่สำคัญในพุทธประวัติ พระอริยสงฆ์เจ้า เทพชุมนุม ทศชาติชาดก และไตรภูมิ (เนื้ออ่อน ขร้าวทองเขียว, 2556: น.129-154) นอกจากนั้น เนื้อหาของจิตรกรรมแบบแผนประเพณีที่สืบทอดมาแต่โบราณกาล มีสาระจากนิทานในพุทธศาสนาเป็นแรงบันดาลใจสำคัญ แฝงไว้ด้วยหลักธรรมคำสั่งสอน เช่น นิทานชาดก เล่าถึงพระพุทธองค์ทรงเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ แล้วจึงมาถึงเรื่องพุทธประวัติ เรื่องราวอันเป็นอุดมคติที่สมจริงดังกล่าวนั้น เมื่อช่างเขียนได้นำมาถ่ายทอดออกมาเป็นภาพ ลักษณะของภาพจึงสอดคล้องกับแนว

เรื่องด้วย (สันติ เล็กสุขุม, 2546: น.51) และเรื่องราวหรือเหตุการณ์พุทธประวัติน่าจะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลี หรือวรรณกรรมทางศาสนาภาษาไทย โดยเฉพาะเรื่องปฐมสมโพธิกถา

ลักษณะการเล่าเรื่องภาพจิตรกรรมวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารเป็นการเล่าเรื่องด้วยภาพโดยใช้เส้น สี น้ำหนัก รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว เป็นสุนทรียวัตถุนำมาจัดระเบียบให้เกิดการประสานกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นภาพเหตุการณ์พุทธประวัติทำให้เกิดจุดเด่นน่าสนใจด้านทัศนศิลป์ ส่วนปฐมสมโพธิกถาเป็นการเล่าเรื่องโดยใช้ตัวอักษรเป็นสุนทรียวัตถุเรียงร้อยถ่ายทอดเรื่องราวพุทธประวัติในแง่วรรณศิลป์ นำไปสู่ประเด็นการอภิปรายว่า “ศิลปะสองทางแก่กัน” กล่าวคือ เหตุการณ์ในพระปฐมโพธิกถาเป็นวรรณกรรมสำหรับการอ่าน รจนาจาก รัตนกวีแห่งรัตนโกสินทร์ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ย่อมใช้ถ้อยคำที่วิจิตรบรรจงในแง่ศิลปะการประพันธ์เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งในรายละเอียดของแต่ละเหตุการณ์ของพุทธประวัติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการอ่านเป็นสำคัญ มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 29 ปริเฉท ส่วนจิตรกรรมฝาผนังวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารเป็นศิลปกรรมที่ใช้องค์ประกอบศิลป์ เส้น สีและลวดลายในการถ่ายทอดเรื่องราวพุทธประวัติลงในกรอบผนังจำนวน 14 ช่อง ดังนั้น 1 ช่อง จักต้องรวมหลายเหตุการณ์เข้าด้วยกัน โดยไล่เรียงตามลำดับเหตุการณ์เหมือนในวรรณกรรมปฐมสมโพธิกถา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการชมความงดงามและให้เข้าใจเหตุการณ์พุทธประวัติตามประสบการณ์การรับรู้และเข้าใจของผู้ชมแต่ละคน

พุทธศาสนิกชนที่มาท่องเที่ยววัดหงส์ต้องรู้พุทธประวัติมาก่อนจึงจะเข้าใจและตีความเหตุการณ์จากภาพจิตรกรรมได้ นอกจากนั้น การวางระดับภาพวัดหงส์ต่างกับวัดอื่นที่เขียนภาพเลยระดับสายมองเห็นในระยะไกลวัตถุประสงค์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา แต่วัดหงส์เขียนภาพทุกภาพไว้ในระดับสายตา ส่วนผนังที่เลยระดับสายตาเขียนเป็นรูปดอกมณฑารพ แสดงว่าช่างเขียนตั้งใจจะให้คนได้ชมเป็นวัฒนธรรมทางสายตาที่ไม่ได้มุ่งหมายครอบงำทางความคิดโดยใช้พุทธประวัติเป็นเครื่องมือเพียงแต่ให้ตระหนักและเข้าใจเนื้อหาเหตุการณ์พุทธประวัติเท่านั้น อีกทั้งการชมภาพจิตรกรรมต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวพุทธประวัติ เช่น สถานที่ ตัวละคร เหตุการณ์ ฯลฯ จึงจะเข้าใจการเล่าเรื่องจากภาพได้ ส่วนวรรณกรรมไม่จำเป็นต้องมีพื้นฐานความรู้มาก่อนก็ได้ เพียงแต่อ่านตัวบทหรือฟังพระเทศน์ก็จะทราบเนื้อหา แต่โดยทั่วไปคนไทยส่วนใหญ่จะรับรู้และเข้าใจเนื้อหาอยู่แล้วจากวิชาพุทธศาสนาซึ่งเป็นวิชาบังคับของกระทรวงศึกษาธิการให้เยาวชนได้เรียนโดยเฉพาะพุทธประวัติและหลักคำสอนของพุทธศาสนา ดังนั้น การชมภาพจิตรกรรมนอกจากจะทำให้เกิดความเพลิดเพลินแล้ว ยังเป็นการตอกย้ำชุดความรู้พุทธประวัติของปัจเจกชนในแง่มุมมองของ “การฟื้นฟูความจำ” อีกด้วย

ประเด็นที่น่าสนใจในแง่ความสัมพันธ์ของการเล่าเรื่อง ตามที่ กาญจนา แก้วเทพ (2553: 268-287) ให้นิยาม “การเล่าเรื่อง” ว่าเป็นการกระทำเชิงสัญลักษณ์ที่เป็นลำดับขั้นตอนนั้น จะเห็นได้ว่าการเล่าเรื่อง ทั้งวรรณกรรมและทัศนศิลป์ดังที่กล่าวมา มีวิธีการเล่าเรื่องที่แตกต่างกัน แต่เป็นการเล่าเรื่องพุทธประวัติตามองค์ประกอบการเล่าเรื่องเหมือนกัน เป็นการเผยแพร่พุทธประวัติเชิงสัญลักษณ์เพื่อให้เห็นบุญญาธิการของพระโพธิสัตว์ กล่าวคือ การเล่าเรื่องตอนประสูติที่ต่างกับ

มนุษย์โดยทั่วไป ว่าทรงพระดำเนียบนดอกบัว 7 ก้าว ดอกบัวรองรับพระบาทเป็นสัญลักษณ์ทาง ปัญหาที่พระองค์จักต้องใช้เป็นฐานในการก้าวล่วงพ้นไตรลักษณ์และการเวียนว่ายตาย จนสามารถ ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า นอกจากนั้น การเล่าเรื่องผจญมารก็เป็นสัญลักษณ์แห่งพระ เติชานุภาพของพระโพธิสัตว์ เล่าถึงการต่อสู้กับกิเลสทั้งปวง ซึ่งบุคลาธิษฐานกิเลสเป็นพญามารและ กองทัพมาร จนได้รับชัยชนะจากน้ำในมวยผมของพระแม่ธรณี ซึ่งน้ำก็เป็นสัญลักษณ์แห่งการสั่งสม ทานบารมีมาแต่อดีตชาติ การเล่าเรื่องดังกล่าวมีลำดับขั้นตอนในการเล่าเรียงลำดับเหตุการณ์ของ โคตรเรื่องเชื่อมร้อยกันตั้งแต่ประสูติไปจนเสด็จดับขันธปรินิพพาน นับเป็นการประกอบสร้าง ความหมายให้การเล่าเรื่องมีพลังแสดงให้เห็น ความยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์พุทธเจ้า

ภาพจิตรกรรมเป็นการเสพด้วยสายตาทำให้รับรู้เข้าใจเรื่องราวของพุทธประวัติมากยิ่งขึ้น นอกจากการที่ได้ฟังจากพระเทศน์หรือจากการอ่านคัมภีร์หรือหนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง แต่เป็นการ สอนเรื่องราวพุทธประวัติโดยการใช้ภาพจิตรกรรม และที่โดดเด่นที่สุดคือศิลปินได้นำเหตุการณ์พุทธ ประวัติมาย่อรวมอยู่ในช่องประตูและช่องหน้าต่างทั้งหมด 14 ช่อง ซึ่งเป็นจุดเด่น และจุดขายสำคัญ ของวัด แม้แต่แม้มัคคุเทศก์นำเที่ยวที่พานักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมวัด อาจจะเข้าใจเหตุการณ์บ้างหรือไม่ เข้าใจบ้างก็ตาม แต่โดยพื้นฐานแล้วย่อมมีความเข้าใจเหตุการณ์ของพุทธประวัติ จะเห็นได้ว่า จิตรกรรมกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นมีความเกี่ยวเนื่องกัน เพราะจิตรกรรมจะมีความวิจิตร สวยงามซึ่งเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ จะนิยมท่องเที่ยวสถานที่ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการท่องเที่ยวแบบวัฒนธรรม ประเพณี โดยจะนิยมไปท่องเที่ยวหรือศึกษาเกี่ยวกับ สถานที่ท่องเที่ยว เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมาของสถานที่นั้น และยังสามารถเพลิดเพลินสนุกสนานต่อ การเดินทางไปสถานที่ในแต่ละท้องถิ่นที่สนใจที่จะเยี่ยมชมในเรื่องจิตรกรรมต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ หรือคุณค่าของสถานที่ที่มีความเกี่ยวข้องต่อพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

องค์ความรู้ประเด็นแรกของงานวิจัยเป็นการสนับสนุนแนวคิด “ศิลปะส่องทางแก่กัน” กล่าวคือ ภาพจิตรกรรมวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหารเขียนเรื่องราวพุทธประวัติตั้งแต่ประสูติจน เสด็จดับขันธปรินิพพาน จำนวน 14 ช่องภาพ ต่างกับวัดอื่นๆ ที่มักจะเลือกเขียนเฉพาะเหตุการณ์ สำคัญของพุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิพระร่วง หรือเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ดังนั้น ช่าง เขียนภาพวัดหงส์ในสมัยรัชกาลที่ 3 จะต้องคัดเลือกเนื้อหา มาจัดลำดับเหตุการณ์ให้ครบตามพุทธ ประวัติและช่องภาพ จึงต้องมีความรู้พุทธประวัติอย่างลึกซึ้งและได้อ่านคัมภีร์ทางพุทธศาสนาในช่วง ร่วมสมัยนั้น และเชื่อว่าช่างเขียนจะต้องใช้ตัวบทวรรณกรรมพุทธประวัติฉบับภาษาไทยที่เป็นที่ แพร่หลายเป็นที่รู้จักก็คือ ปฐมสมโพธิกถา ฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มาเป็นเนื้อหาการสร้างสรรค์ภาพเขียนแน่นอน จึงนับได้ว่า “วรรณศิลป์” ส่องทางให้ “ทัศนศิลป์” ประเด็นที่สอง กระบวนการประกอบสร้างความหมายของเรื่องเล่าพุทธประวัติระหว่างวรรณกรรม และภาพจิตรกรรมเป็นการประกอบสร้างความหมายเรื่องเล่าที่มีองค์ประกอบการเล่าเรื่องที่ เหมือนกัน แม้จะเป็นศิลปะที่มีสุนทรียวัตถุ ในการสร้างสรรค์ที่ต่างกัน แต่กระบวนการทัศน์ของการ

เล่าเรื่องมีวัตถุประสงค์และบทบาทหน้าที่เหมือนกันคือการเผยแพร่พุทธประวัติที่แสดงให้เห็นประจักษ์พระบุญญาภรณ์และพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2551). *พระอารามหลวงเล่ม 1*. กรุงเทพฯ: สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *แนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว. (2556). *ความเข้าใจในจิตรกรรมไทยประเพณี*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรมาณูชิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2530). *ปฐมสมโพธิกถา*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พวงหรีดดิจิทัล. (2563). *วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร*. [ออนไลน์]. สืบค้น 12 เมษายน 2565, จาก <https://wreathdigital.com>
- ศักกวิพงษ์ มหาวีโร, พระมहा. (2565). *พระภิกษุวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร*. สัมภาษณ์ 2 มีนาคม.
- สมภาพ จงจิตต์โพธา. (2554). *องค์ประกอบศิลป์*. กรุงเทพฯ: วาดศิลป์.
- สันติ เล็กสุขุม. (2545). *ลีลาไทย*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุพัฒน์ สุดธรรม, พระครู.(2565). *พระภิกษุวัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร*. สัมภาษณ์ 24 มีนาคม.

